

Т.П. Москвіна,
асистент;
В.В. Кудряшова,
старший викладач;
Т.С. Гужанова,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житмирський педуніверситет)

ГУМАНІСТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ І. ОГІЄНКА

У статті розглядаються проблеми національної школи, виховання, гуманної особистості у світі ідей Івана Огієнка.

В центрі уваги духовного відродження України має бути сучасна національна школа, яка створює сприятливі умови для формування особистості, її духовного світу, розвитку культурних цінностей, творчих здібностей, високих моральних якостей, в тому числі і гуманних.

Великий внесок у розвиток цих важливих питань належить Івану Огієнку (митрополиту Іларіону), видатному лінгвісту, філософу, перекладачу, історичу, богослову, державцю, педагогу.

Педагогічна діяльність, якій присвятив себе І.Огієнко, займала велику частину його життя. Будучи Міністром освіти і віросповідань УНР, він розробив концепцію національної школи, яка складається з трьох розділів. У першому – розкриваються загальні принципи побудови єдиної національної школи в Україні. Головними принципами вчений вважав принципи доступності, народності, безкоштовного отримання початкової освіти, навчання рідною мовою. У другому розділі з'ясовується роль релігії, моралі, мистецтва та іноземних мов у виховному процесі. У третьому – дається аналіз взаємозв'язків загальноосвітньої і професійної школи у вихованні особистості. Огієнко стверджував, що головний напрям виховання визначається народним характером, що виховний ідеал українського суспільства визначає національну свідомість, всебічно розвинену і освічену особистість. Тому він і розглядав питання розвитку національної освіти, формування потягу до добродійності, створив умови для всебічного розвитку здібностей дітей, виховання гуманної особистості, виховного впливу на підростаюче покоління родини, школи, позашкільних установ, церкви, які впливають на вироблення "любви до первобатьківщини, бережного ставлення до рідної мови".

Як видатний філософ, державець, педагог і богослов, Огієнко в своїх педагогічних ідеях проголошував великий вплив церкви "на вироблення в собі правдивої думки", "чесного життя в світі". Він вважав, що церква формує основу життя людини, її головне завдання – формувати громадян "чисто православних" і "свідомих національно". Митрополит видає для молоді недільних шкіл та родин читанку "Бог і світ" (1964), "Як поводитися в божому храмі" (1955), проповіді "Як жити на світі. Мій дарунок для молоді" (1943), "Виховуємо родини в християнських чеснотах" (1957), "Навчасмо дітей своїх української мови" (1961).

Багато поетичних текстів, в тому числі поезій, поем, молитов, належить перу І.Огієнка, де він подає поетичний образ Матері, який проявляється в образі Божої Матері, Матері України.

Митрополит Іларіон дбав про розвиток країнської церкви як джерела духовності народу, бо і церква, і біблійні книги наповнені сповідями про добродійні діяння. Його книги допомагають духовному розвитку молоді.

Сьогодні Біблія увійшла в наше шкільне і родинне життя, чого так домагався Огієнко. Діти початкової школи знайомляться з біблійними легендами "Суд Соломона" (4 клас), "Вавилонська башта" (3 клас), "Легенда про пісню" (1 клас), які знайомлять з Біблією, вчать розуміти біблійні пророцтва про морально-етичні норми.

І сьогодні, в складний час для України, коли соціальні катастрофи XIX та XX століть призвели до глибокого духовного спустошення і моральної дезорієнтації українського суспільства, питання, яких торкався Огієнко, є животрепетними питаннями. Це моральність нації, яка є основою духовної стійкості її історичного буття. За цих умов цінності християнської моралі з новою силою доводять свою життєвість та неминуче значення для виживання нації. Разом з тим, різке прискорення темпів розвитку цивілізації третього тисячоліття потребують пошуків нових методів і форм виховання, які б врахували потреби нашого суспільства. Протягом двох тисячоліть історія християнства довела, що духовна сила кожної нації, кожної окремої людини залежить від глибини сприйняття моральних цінностей релігії. Особливо зростає вага цих цінностей сьогодні.

Реформування українського суспільства на демократичних засадах передбачає розвиток християнської моралі, яка висуває нові історичні вимоги перед християнським вихованням. І це, перш за все, повага до прав людини і дитини. Реформування не може відбуватися без формування в кожній людині християнських цінностей: сповідання чесності і порядності у міжособистісних стосунках. Це спонукає до духовного сходження та вдосконалення.

Сьогодні постає актуальна проблема і перед нами – необхідність духовного відродження на основі загальноморальних цінностей та ідеалів. Ця проблема віддзеркалює ідеї Огієнка, який вважав Бога найвищим джерелом абсолютних моральних цінностей.

Демократизація і гуманізація національної школи зумовлюють і актуальність проблеми гуманного виховання особистості, перш за все учнів. На Всеукраїнському з'їзді педагогічних працівників України "Україна XXI століття" зазначалося, що одним із принципів реалізації Державної Національної програми "Освіта" має стати "гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних загальнолюдських цінностей".

Основоположники сучасної вітчизняної педагогіки та педагогічної науки – П.Блонський, А.Макаренко, В.Сухомлинський, С.Шацький, Я.Чепіга, Х.Алчевська Г.Костюк – відстоювали потребу формування у дитини гуманних якостей.

Зростаюча взаємозалежність та взаємопов'язаність країн, народів і часів вимагає вивчити досвід шкіл різних країн щодо формування гуманних якостей.

У виховній системі І.Огієнка значне місце займає виховання гуманної особистості засобами історії, національними звичками та обрядами, фольклором, засобами рідної мови. Останній – найголовніший засіб. Опанування рідною мовою Огієнко вважав основним чинником формування особистості, "свідомого громадянина, що зве себе інтелігентом, основою української духовної культури". Вчений зазначав, що знищити нашу літературну мову не можна, бо "слово як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення".

Рідна мова – це найсильніший і наймогутніший засіб, який поєднує в єдине велике істичне ціле минулі, сучасні та прийдешні покоління.

Українські поети назвали рідну мову калиною, солов'їною. Виховання поваги до рідної мови, пробудження почуття захоплення її красою, м'якістю, ліричністю, виразністю, а головне – отримання можливості за допомогою неї залучитися до всього того, що створено народом, Батьківщиною, – міцна і найбільш надійна основа національного виховання.

Огієнко спирається на цю думку про основу національного виховання і доводить, що в ній "одбився дух нашого народу", де "по корнях слів можна довідатися і про культуру нашу...".

Вчений проголошує 10 найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина, які зачіпають не тільки мову, а, скоріше, формування ставлення до неї, формування гуманної людини, яка любить свою Батьківщину, свідомого громадянина, виховання духовної культури народу.

Визначальні положення Огієнка про мову, який заклав основи науки про рідномовні обов'язки, неминущі. Українська національна школа покликана розвивати науку і впроваджувати її в життя. Цій благородній справі вже сьогодні прислужила його книга "Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства" (1936). В ній Огієнко формулює правила, вимоги і дає поради щодо рідної мови, ряд вимог стосовно сім'ї і культивування в ній рідної мови. "Виховуйте своїх дітей тільки рідною мовою, бо тільки вона принесе їм найбільше духовних цінностей", "Пам'ятайте, що діти вважатимуть за рідну ту мову, що панує у вашій родині", "Кожний батько повинен завжди пам'ятати, що найголовніший учитель рідної мови для своїх дітей – то він сам із своєю дружиною".

Педагог розробив вимоги і щодо матері, яка є першим учителем дитини рідної мови, що грає особливу роль у вихованні громадянина-патріота. В XIV розділі "Батьки й рідна мова": "Особа, що не зросла на рідній мові, загублена для нації, бо життя буде безбаченком, і справи рідної нації будуть їй чужі". Ці настанови І.Огієнка не втратили свого значення й сьогодні.

Огієнко наголошував, що народна творчість є джерелом, яке дає відчуття дітям красу, велич української культури. За допомогою фольклору – знайомить із звичаями, обрядами наших пращурів, завдяки яким молодь навчається любити рідну землю, свій народ-велетень, матінку, батька свого, з чуйністю ставитись до хворих і немічних, з любов'ю і добротою – до менших братів наших.

Гуманні почуття формуються через пісню, яку "утворив народ наш такого, як ніхто з інших народів", старі думи козачі: "Хто їх не знає, хто їх не чув, хто не співав!... Вони мають велику літературну вартість; перейняті сумом, повиті турботою..." Огієнко вважав, що жодний народ не має такої пісні, "хіба тільки серби". За його словами, українська пісня – "це тихий рай, це привабливі чари...".

Знання історії допомагає дітям і молоді торкнутися героїчних подій багатостраждальної України, розвинути в собі національні якості – громадянство, патріотизм, чесність, совістівість.

Будучи з селянської сім'ї, Огієнко убирав в себе волелюбний дух українського народу. Тому засобами історії діти прилучаються до подвигів героїчного минулого, здатності народу до самопожертви в ім'я людей. Вчений і сам був прикладом самопожертви – це його відмова від мирського життя, постриг у ченці, досвід праці, невтомність, вольовитість.

Суттю становлення особистості Огієнко вважав поряд з вихованням християнських чеснот, працьовитості, відповідальності, наполегливості, виховання в молоді гуманних відносин, розвиток загальнолюдських цінностей, таких як справедливість, доброзичливість, гідність, милосердя, чесність.

Внутрішній світ особистості цікавив педагога. Центром цього світу він вважав сумління, яке може відрізнити добро від зла, і вважав, що совість – "сторож вчинків людини". Тому цінував і поважав людину з розвинутою совістю. Зневага і презирство до інших – ці риси чужі для гуманної особистості, вони роз'єднують людей і стають основою для ненависті. Це заважає об'єднанню нації, не виникає відчуття національної єдності. Огієнко виражає своє гнівне ставлення до зради української мови, бо це те ж саме, що зрадити свій народ: "Соромлення рідної мови батьками – це дошкульна зрада свого народу та найбільший гріх дітей і своєї нації", "Хто цурається рідної мови, той підкопує основу своєї нації".

Виховним ідеалом українського суспільства є всебічно розвинена людина, яка наділена гуманними якостями – це доброта, чуйність, емпатія. Вчений намагався дати тлумачення понять: "совість", "зло", "сумління", "добро", "милосердя", розкрити їх за допомогою персонажів своїх поетичних творів "До щастя", "Остання хвилинка", "Житийське море", "Народження людини", "На чужині", "Марія Єгиптянка", "Прометей", "Невинна кров", "В обіймах страждання".

Він сам був щирим, відвертим і чесним до учнів, мав гуманні відносини з ними, які були схожі на відносини "доброго батька і слухняних дітей".

Огієнко першим включив поняття "рідномовного виховання", він говорив, що "мова – це душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. Звичайно, не сама мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові – нова і стара культура, ознака нашого національного виховання, ... найясніший вираз кожної психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я... І поки жива мова – житиме народ, як національність". Тому основою рідномовного виховання І.Огієнко вважав родину, якій надавав велике значення у вихованні доброти, милосердя. Найприроднішим у вихованні дітей є виховання рідною мовою, материнською мовою.

Педагог пропонує батькам на власному прикладі робити добрі справи і проявляти милосердя на очах дітей, бути провісником добра. Дитина повинна знаходитися у світі рідної мови, любові, добра, протистояння злу, кривди, несправедливості. "Щоб мова дитини стала яскравішою, виразнішою, – зазначав вчений, – треба виховувати дітей тільки рідною мовою, при цьому не слід забувати, що дитина вважатиме тільки ту мову за рідну, якою говоритиме перші п'ять років свого життя, а дитина, вихована нерідною мовою, ніколи не буде для свого народу сильною і морально міцною". Впливати на мовне виховання дитини повинна мати, бо Огієнко вважав жінку чутливою до рідної мови. Треба знайомити дітей з народною поезією і літературою, з її найкращими зразками. Тому, коли дитина оточена сімейним теплом, в неї формується шанобливе ставлення до своєї родини, батька, матері, бабусі, дідуся, сестер, братів. Сімейні традиції привчають дітей ставитись з повагою до родичів, а також до моральних законів і духовних заповідей свого народу.

Таким чином, вся педагогічна діяльність І.Огієнка спрямована на відродження національної школи, виконання рідномовних обов'язків, на розробку заходів виховання в дусі гуманізму, патріотизму, національного духу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні: Матеріали доповідей і повідомлень на Всеукраїнській науково-практичній конференції, 4-5 березня 1997 р. / за ред М.В. Левківського. – Житомир: Журфонд, 1997. – 104 с.
2. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. – К.: Абрис, 1991. – С.9.
3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Жовкля, 1936.
4. Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти. – К.: Освіта, 1997. – 24 с.

Матеріал надійшов до редакції 26.11.2001 р.

Москвіна Т.Ф., Кудряшова В.В., Гужанова Т.С. Гуманістическая направленность педагогического наследия Ивана Огиенко.

В статье рассматриваются проблемы национальной школы, воспитание гуманной личности в свете идей Ивана Огиенко.

Moskyina T.F., Kudryashova T.S., Guzhanova T.S. Humanistic orientation of pedagogical heritage of Ivan Ogiyenko.

The article deals with the problem of national school to educate a humane personality in the light of I. Ogiyenko's ideas.